

СРПСКА СРЕДЊОВЕКОВНА КЊИЖЕВНОСТ У НАСТАВНИМ ПЛАНОВИМА И ПРОГРАМИМА У СРБИЈИ, РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ, ЦРНОЈ ГОРИ И ДИЈАСПОРИ

У раду је најпре указано на место, улогу и значај српске средњовековне књижевности у систему српске књижевности. Затим је анализирана заступљеност српске средњовековне књижевности у наставним плановима и програмима за основну школу и за гимназију Србије, Републике Српске, Црне Горе и дијаспоре. Поред садржаја из српске средњовековне књижевности, разматрана су и дидактичко-методичка упутства. Будући да је српска средњовековна књижевност поникла на библијској традицији, наш задатак је и утврђивање положаја Библије у наведеним програмима.

Кључне речи: српска средњовековна књижевност, актуелни наставни план и програм Србије, Републике Српске, Црне Горе и дијаспоре.

1.0. Ако треба да одредимо најважније личности, појаве и догађаје српске културе, морамо поћи од средњег века: хришћанство, ћирилица, светородна династија Немањића, светосавље, манастири као центри духовности и писмености, мит о Косовском боју, сеобе. Оно што значајно одређује суштину српског народа, догодило се у средњем веку. Упркос томе, овај књижевни период налази се на маргинама наставних планова и програма српских школа. Тиме је умањен друштвени значај српске средњовековне књижевности који проистиче из саме идеологије тог периода која је дубоко национална, српска, али по својим изворима византијска, а тиме и европска. По својој суштини, српска средњовековна књижевност је црквена. Настала је на старословенском наслеђу, под снажним и плодноним утицајем византијске књижевности и личне

---

¹ elizabeta_karalic@hotmail.com

националне историје. Историјска и културолошка улога српске средњовековне књижевности, као и несумњиве естетске вредности чине од ње не само споменик прошлости, већ живу, динамичну књижевност. Српска средњовековна књижевност је у прошлим вековима истраживана, књижевно потврђена и оцењена, створени су прегледи и синтезе, но ревалоризација ове области остаје у уским академским круговима. За популаризацију овог стваралаштва неопходан је одговарајући методички приступ. Текст српске средњовековне књижевности не може се читати као савремени текст. Читање се мора учити уз сарадњу са богословском мишљу. До праве интерпретације дела српске средњовековне књижевности можемо доћи само уз теолошки и књижевнотеоријски приступ. Први корак ка „правом“ читању је одабир текста, стога наш рад полази од књижевних текстова у наставним плановима и програмима.

2.0. Реформа образовања и образовног система у Србији започета је 2002. године, а други талас реформе (2003) односио се на област наставних планова и програма. На основу националног курикулума² и специфичних потреба школе и локалне заједнице, свака школа требало је да разради свој школски курикулум. Актуелни наставни план и програм за основну школу прописује обавезне наставне садржаје, а посебан документ (*Образовни стандарди за крај обавезног образовања*) циљеве и исходе. Занимљива је чињеница да су прво усвојени стандарди за други циклус (од 5. до 8. разреда), а након тога стандарди за први циклус основне школе (од 1. до 4. разреда). Наставни план и програм за основну школу Републике Србије садржи циљеве и задатке наставе српског језика, оперативне задатке, садржаје програма и дидактичко-методичко упутство. Програм је подељен на језик, књижевност и језичку културу. У претходним програмима, лектира је била подељена на школску и домаћу. Текстови из лектире сада представљају програмску окосницу. Наставнику је дата могућност и допунског избора дела у складу са наставним потребама и интересовањима конкретног ђачког колектива са којим остварује програм. Од књижевних дела у допунском избору наставник бира три, а највише пет дела за обраду.

2.1. Актуелни наставни план и програм за 5. и 6. разред основне школе ступио је на снагу школске 2006/2007. године. У 5. разреду проучава се народна песма *Свети Саво*. Правилник о наставном програму за шести разред основног образовања и васпитања донет је 2008. године и

² Курикулум је појам који се, поред наставног плана и програма, односи на целокупан образовни процес и обухвата садржај, методе, циљеве, приступ, начине оцењивања и опрему за образовни систем.

у њему нема дела из српске средњовековне књижевности. Правилник о наставном програму за седми разред основног образовања и васпитања донет је 2009. године. У лектури је *Писмо игуману Сџиридону* Светог Саве, као и избор из Савиних списа, народних прича и предања; народне и ауторске поезије о Светом Сави. Правилник о наставном програму за осми разред основног образовања и васпитања донет је 2010. године. У лектури је одломак из Теодосијевог *Житија светог Саве*.

2.2. Новина у основној школи је усвајање, као и и примена образовних стандарда. Национални просветни савет Републике Србије усвојио је стандарде 19. 5. 2009. године за десет предмета. „Образовни стандарди за Српски језик су искази о основним знањима и умећима из области Српског језика, која ученици треба да стекну до краја основног школовања.“ (Марчетић, Антић и др. 2010:7) За разлику од образовних циљева који су уопштени, образовни стандарди су конкретни и мерљиви, говоре о томе шта ученик *уме да уради* после завршене основне школе. Образовни стандарди формулисани су на три нивоа постигнућа: основни, средњи и напредни; сваки наредни ниво подразумева да је ученик савладао знања и вештине са претходног нивоа. Основни ниво је базични и очекује се да ће скоро сви, а најмање 80% ученика постићи тај ниво. Средњим нивоом треба да овлада 50% ученика, а напредним 25% ученика. На напредном нивоу очекује се од ученика да овлада знањима академског типа неопходних за наставак образовања. Образовни стандарди за српски језик дефинисани су за следеће области:

- 1) Вештина читања и разумевање прочитаног;
- 2) Писано изражавање;
- 3) Граматика, лексика, народни и књижевни језик;
- 4) Књижевност (три подобласти: познавање обавезне лектире, познавање књижевнотеоријских појмова и способност тумачења књижевноуметничког текста).

У плану је и укључивање области Усмено изражавање.

Стандарди су први пут (након пробних тестирања) примењени приликом организовања завршног испита у основним школама у школској 2010/2011. години. Експлицитна примена образовних стандарда може се најбоље видети на примерима из Збирке задатака из српског језика за завршни испит у основном образовању и васпитању за школску 2010/2011. годину. Издвојени су неки од задатака из збирке који су у вези са српском средњовековном књижевношћу:

ОСНОВНИ НИВО

Књижевност

1. Заокружи слово испред основног мотива у наведеном одломку из Теодосијевог *Житија Светог Саве*.

И када је осетио да су заспали, божанствени младић, будно око, уставши од њих поклони се пред светим олтарем и даде своје обете Господу, пошто га благослови игуман, и узе једнога старца, одликована свештеничким чином, те узиђе на велики пирг у манастиру. Затворивши га за собом, рече благодаривши Бога:

„Узнећу те, Господе
јер си ме подигао!“

А јереј чита молитву и постриже власи његове и у ризу га обуче анђелскога образа, и промени му име Растко у Сава.

Основни мотив:

- а) молитва јереја;
- б) благослов игумана;
- в) чин замонашења;
- г) ноћ у манастиру.

Заокружи слово испред тачног одговора

СРЕДЊИ НИВО

Вештина читања и разумевање прочитаног

1. Прочитај текст Ђуре Даничића о средњовековним писцима Доментијану и Теодосију. Подвуци реченицу којом аутор износи став да се Теодосијево дело веома разликује од Доментијановог. Живот Светог Саве од Теодосија

О овом претерано скромном калуђеру знамо још много мање него о Доментијану. Зна се само да је он био хиландарски калуђер и да је живео у другој половини XIII века. За својеглавно дело, *Житија Светог Саве*, Теодосије је врло скромно означио у наслову да је „сказано Доментијаном, а списано Теодосијем мнихом“, што је дало повода да се дуго мисли да је Теодосије само обични преписивач Доментијановог дела. Тек доцније се показало да су у праву они који су тврдили да је прерада Доментијановог дела, али прерада у којој не само да „камен на камену није остао“ него се оно по својим књижевним квалитетима може сматрати као потпуно оригинално дело. Његово причање је живо и лако, описи сликовити и реалистички, излагање природно, добро повезано и често драматично.

(Драгољуб Павловић и Радмила Маринковић, *Из наше књижевности феудалног доба*)

Издвојени задаци користе садржај српске средњовековне књижевности и чињенице поводом ње да би ученици показали, по нашем мишљењу, само базично разумевање прочитаног. Поред тога, користе се текстови које су застарели за науку о српској средњовековној књижевности, попут текста Ђуре Даничића.

2.3. Актуелни наставни план и програм српског језика за гимназију исти је за оба типа постојећих гимназија у Србији (друштвено-језички смер и природно-математички смер) и важи од 1990. године. У првом разреду проучава се средњовековна књижевност на 12 часова са следећим садржајем:

Почеци словенске писмености; значај рада Ћирила и Методија и њихових ученика. Најстарија словенска писма (глаголица, ћирилица); старословенски језик и рецензије старословенског језика; најстарији споменици јужнословенске културе (Башчанска плоча, Самуилов натпис, Брижински споменици, Мирослављево јеванђеље). Главне врсте средњовековне књижевности (црквена поезија, апокрифи, житија и похвале). Међусобне везе и утицаји писане и усмене књижевности. Свети Сава: *Житије светог Симеона* (одломак) - Болест и смрт светог Симеона; Теодосије: *Житије светог Саве* (одломак); Јефимија: *Похвала кнезу Лазару*; Деспот Стефан Лазаревић: *Слово љубве*; Константин Филозоф: из *Житија деспота Стефана Лазаревића* (о смрти Краљевића Марка, о Косовској бици); усмено предање о Светом Сави (народне песме, приче, легенде).

У наставном плану и програму за гимназију, у првом разреду су библијски текстови: из Старог завета *Легенда о јошоју*, из Новог завета *Јеванђеље по Матеју* и то *Беседа на Гори*, као и *Страдање и васкрсење Христово*.

3.0. Ратне 1993. године донет је наставни план и програм за гимназије у Републици Српској. Деветогодишње образовање уведено је у школској 2003/2004. години и подељено је на три тријаде. Наставни план и програм Српског језика у основној школи Републике Српске, објављен је у Службеном гласнику Републике Српске бр. 38. год 13, 2004. године. Настава у школи изводи се на службеним језицима конституитивних народа: Срба, Хрвата и Бошњака, уз коришћење оба службена писма - ћирилице и латинице. Закон о средњој школи такође је донет 2004. године. Наставни план и програм по којем се остварује наставни процес доноси министар у складу са заједничким језгром наставних планова и програма утврђеним Оквирним законом о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини (2003). Заједничка језгра постоје и за основну школу и за гимназију.

3.1. Актуелни наставни план и програм за основну школу Републике Српске важи од школске 2006/2007. године. У основној школи препоручују се највише писци 20. века сразмерно одабраних националности. План се односи на Српски језик и књижевност, Босански језик и књижевност и Хрватски језик и књижевност. У 6. разреду обрађују се одломци из народне епске песме *Свети Сава*. У 7. разреду нема дела из српске средњовековне књижевности; ту је само ауторска песма *Свети Сава* Добрице Ерића. У 8. разреду, у оквиру лектуре обрађује се Сава Немањић: Свети Сава у књижевности (избор Савиних списа, народног предања и уметничке поезије о Светом Сави). У 9. разреду, у оквиру наставне области Језик, учи се стварање и развој српског књижевног језика. Ученик треба да наведе поделу штокавских дијалеката на изговоре и да одреди распрострањеност српског језика.

3.2. Наставни план и програм за 1. разред гимназије Републике Српске који важи од школске 2011/2012. године садржи оперативне циљеве, садржаје програма и корелацију са другим наставним предметима. Ученици треба да познају почетке писмености јужнословенских (словенских) народа, словенска писма и најстарије споменике (Мирослављево јеванђеље, Повеља Кулина Бана), развој српског књижевног језика до 19. века (старословенски, српкословенски, рускословенски, славеносрпски). Један од оперативних циљева је да ученик зна зашто је најзначајнија српска рукописна књига Мирослављево јеванђеље уписана у Унесков светски регистар културне баштине „Памћење света“. Корелација треба да се оствари са минијатуром у ликовној уметности. За књижевност старог века предвиђено је 8 часова. У садржају су Библија, Талмуд и Куран. Једино су одломци из Библије у програму и то: *Легенда о појшоу*, *Песма над ђесмама* (из Старог завета) и *Сјрадање и васкрсење Христово* (Јеванђеље по Матеју из Новог завета). Ученик треба да схвата и објашњава два приступа делу: Библија као историја и као уметничко дело са симболичким значењем. Корелација је могућа са историјом, веронауком, културом религија и историјом уметности. За средњовековну књижевност је предвиђено 9 часова. Ученик треба да разуме историјски тренутак у коме почиње словенска писменост, значај рада Ћирила и Методија и њихових ученика. У садржају су главне врсте средњовековне књижевности (житија, похвале, поезија, апокрифи према Библији); међусобне везе и утицаји писане и усмене књижевности; писменост и стваралаштво у српским манастирима. Ученик треба да препознаје и објашњава главна тематска и стилска обележја средњовековне књижевности, да разуме културни, историјски и политички аспект средњовековне биографије. Писци и дела у плану су: Мирослављево јеванђеље (Запис Глиго-

рија Дијака), Свети Сава *Житије светог Симеона* (Болест и смрт св. Симеона), Доментијан *Житије светог Саве*, Константин Филозоф *Житије десјотиа Стефана Лазаревића* (о смрти Краљевића Марка; о Косовској бици), Јефимија *Похвала кнезу Лазару*, деспот Стефан Лазаревић *Слово љубве*, Силуан *Слово о светом Сави*. У лектури за 1. разред гимназије нема дела из српске средњовековне књижевности. Истакнута је корелација са историјом. Занимљиво је да су аутори програма више корелација нашли у књижевно-историјском периоду хуманизма и ренесансе, него у средњем веку, па се истиче повезаност са историјом, географијом, музичком уметношћу, ликовном уметношћу.

4.0. Основна школа у Црној Гори траје девет година и подељена је у три циклуса од по три године. У сваком циклусу постоје обавезни и изборни предмети. У Билтену Министарства просвјете Црне Горе (2010:18) стоји да су „стицање државне независности и доношење новог Устава којим се црногорски језик дефинише као службени језик у Црној Гори условили потребу израде новог Правописа црногорског језика са правописним рјечником и Граматику црногорског језика.“ То је даље довело до увођења наставног предмета Црногорски језик и књижевност, и до штампања уџбеника на црногорском језику који се користе већ од школске 2011/2012. године. До 2011. године у наставном плану и програму, постојао је Матерњи језик и књижевност који је имао за предметни програм српски, црногорски, бошњачки и хрватски језик и књижевност. Сада је у наставном плану и програму једино Црногорски језик и књижевност. Наставни план и програм је формулисан кроз опште циљеве, кроз оперативне циљеве, активности, појмове-садржаје, и корелацију. Саставни део програма су дидактичке поуке и стандарди знања. Испитни каталог даје минималне и средње захтеве за језичку наставу и наставу књижевности. За наставу књижевности постоји списак предложених текстова, предлог дела за читање код куће као и листа обавезних текстова названих КАНОН. Поред предложених текстова, наставник може одабрати и дело које није на списку, али треба да води рачуна о пропорционалном односу родова и врста, односно о циљевима и стандардима. У програму су и упутства за проверавање и оцењивање за сва три циклуса као и ресурси за реализацију (материјални услови, техничка помагала и друга помагала и учила). У Црној Гори је у потпуности спроведена курикуларна реформа, заустављена у Србији 2003. године. У наставним плановима и програмима Црне Горе поред симбола државности, препознатљив је лого Института за отворено друштво.

4.1. У 9. разреду основне школе ученици се упознају са развојем црногорског језика. Ученик треба да разуме и користи појмове: старословенски језик (од старословенског до црногорског); глагољица (Ћирило и Методије), ћирилица (ученици Ћирилови и настављачи) и латиница. Ученици упознају Вуков рад на реформи језика и правописа, штокавско наречје и његове дијалекте, ијекавске и екавске облике појединих речи. У оквиру прозних књижевних дела обрађује се *Љейоџис џоџа Дукљанина (Владимир и Косара)* и то је једино дело из средњовековне књижевности. Из наставе је тако темељно одстрањен придев српски да се не налази ни у звањима наставника неопходних за обављање наставе. Наставу Црногорског језика и књижевности у 3. циклусу може да изводи наставник „црногорскога или којег другог штокавског језика и књижевности“ (Газивода, Милић и др. 2011:214) Штокавско може бити само наречје српског језика, не и самосвојан језик. Даље, ако се предмет Црногорски језик и књижевност тек уводи у основне школе, гимназије и средње стручне школе, ко је могао студирати, дипломирати и предавати Црногорски језик и књижевност?

4.2. Актуелни наставни план и програм за гимназију објављен је децембра 2011. године. Марта месеца 2011. године расписан је конкурс за учбенике Црногорског језика и књижевности, а јуна исте године одржани су семинари на тему „Црногорски језик у настави“ за наставнике који предају матерњи језик и књижевност у основним и средњим школама. Један од оперативних циљева у 1. разреду гимназије је да ученик развија способност разумевања историјског развоја језика. Та „способност“ се огледа у томе да ученик: „именује књижевне језике до 19. вијека (старословенски, редакције старословенског језика с посебним освртом на зетску редакцију, и рускословенски језик); препознаје историјске промјене у језику; именује најстарије писане споменике; препознаје језичку групу којој припада црногорски језик и њему сродни језици, разумије и објашњава савремену језичку ситуацију.“ (Газивода, Милић и др. 2011:18) Предлаже се *Окџоџис* за уочавање графема, орнаментике и иницијала старог књижевног језика. Појмови које ученик треба да усвоји су: књижевни језици до 19. века, писани споменици, зетска редакција старословенског језика, словенски језици. Корелације се остварују са Историјом (историјским приликама од 9. до 19. века), Ликовном уметношћу и Историјом цивилизација. Када се изучава књижевност старог века, пажња је усмерена на античку књижевност (Софокле, Хомер), док се Библија помиње само у поређењу са Ку’раном, где ученици треба да у религиозном тексту уоче стил, структуру, алегоријска значења и мотиве. Препоручују се и филмови у настави и то: цртани *Одисеја*, *Троја*, *Херкулес*, играни *Јелена Тројанска*; *О живојћу и сџрадању Исуса Христџа* или филм *Под за-*

стиавом Мухамеда). Оперативни циљеви везани за средњовековну књижевност су да се ученик оспособљава да: „повеже друштвено-историјске прилике са садржајем дјела; уочи разлику између стила античке и средњовековне књижевности; уочава разлику између духовних текстова (хагиографије, похвале, апокрифа) и свјетовних текстова (биографије); разумије љетопис као књижевну врсту; схвати значај Црнојевића штампарије и Октоиха за историју и културу Црне Горе.“ (Газивода, Милић и др. 2011:27) Ученичке активности су и да проналазе библијске мотиве у средњовековним текстовима, да повезују ситуације из књижевних дела са својим временом, дефинишу топове и општа места, да у тексту одвајају књижевно од историјског и да пишу књигу о епохи. У дидактичким препорука стоји да ученици, поред дневника читања, треба да праве сопствене антологије песама од старог века до савременика или антологију једне епохе. Такве антологије треба да садрже и предговор са објашњеним критеријумом одабира. Остале активности су слушање средњовековне музике и обилазак следећих места: Обод, манастири и цркве на Скадарском језеру, Савина, Медун, Дајбабе, Музеј на Цетињу, Цетињски манастир, Хусеин-пашина џамија... Појам за усвајање је средњовековна књижевност. Корелација треба да се оствари из Историје (Војисављевићи, Балшићи, Црнојевићи), Музичке уметности (црквена музика, псалмодијско певање, једногласје и вишегласје) и Ликовне уметности (фрескосликарство, архитектура средњег века). Предложени аутори и дела из средњовековне књижевности су: *Љеџојис ѿоја Дукљанина* (Владимир и Косара), *Роман о Александру*, *Ђурађ Црнојевић Тестиаменџ* (одломак), Јелена Балшић *Одговор свом духовном учитељу Никону*. Од библијских текстова предлажу се: *Легенда о ѿѿѿѿу*, *Псалми Давидови*, *Песма над ѿесмама*, *О сијачу семена*, *Христѿ о деци*, *На Маслинској гори*. Канон (обавезни садржај) из књижевности старог и средњег века чини једино *Љеџојис ѿоја Дукљанина* (Владимир и Косара).

Питање је како се објашњава постанак манастира Савина који се налази у програму као место од значаја за Црну Гору, ако се у програму не помиње Свети Сава. Актуелни наставни план и програм Црногорског језика за гимназију помиње српски језик једино у стандардима знања. Ученик треба да зна „породицу језика којој припада црногорски језик (српски, босански и хрватски); да одреди мјесто црногорскога језика у породици језика; да одреди мјесто својега матерњег језика у породици језика.“ (Газивода, Милић и др. 2011:98) У програму нису наведена помоћна наставна средства.

5.0. Посебан програм основног образовања и васпитања у иностранству Републике Србије садржи наставни план, садржаје програма и дидактичко-методичко упутство за остваривање наставе из следећих

предмета: Српски језик, Моја отаџбина Србија и Основи културе српског народа. Овај програм се реализује на три узрасна нивоа: млађем (први, други и трећи разред), средњем (четврти, пети и шести разред) и старијем (седми и осми разред), са фондом часова од 105 до 114 часова годишње за сваки предмет, зависно од реалних могућности организације наставе и њене усклађености са редовном наставом у иностраној држави. У трећем разреду се, између осталог, учи *Химна светом Сави*, као и избор прича о Светом Сави (нпр. *Свети Сава, отац и син*, *Свети Сава и сиромаш сељак...*) Средњи узраст ученика (четврти, пети и шести разред) обрађује народну песму *Свети Сава*, као и додатну лектуру о Светом Сави: *Свети Сава*, Недељко Попадић; *Расџко*, Мира Алечковић; *Савин монолог*, Десанка Максимовић; *Свети Сава*, Војислав Илић; легендарне приче и предања о Светом Сави: *Свети Сава и ђаво*, *Свети Сава и нерадна жена*, *Свети Сава благосиља новорођенче...* Средњи узраст ученика у оквиру предмета Моја отаџбина Србија проучава српску средњовековну историју. У оквиру предмета Основи културе српског народа проучава се, на средњем узрасту, средњовековна уметност код Срба (архитектура, фрескосликарство, књижевност). Старији узраст (седми и осми разред) у оквиру књижевности проучава Растка Немањића – Свети Сава у књижевности (избор из Савиних списа, народног предања и уметничке поезије о Светом Сави). Обрађују се и песме *Одлазак Расџка Немањића на Свету гору*, Љубомира Симовића и *Прича о светом Сави* Матије Бећковића. У оквиру предмета Основи културе српског народа, у 7. и 8. разреду, проучава се следећи садржај: Средњовековна уметност код Срба (12. и 13. век): архитектура (Студеница, Жича), фрескосликарство (Милешева, Сопоћани), књижевност (Мирослављево јеванђеље, житија светитеља). Српска уметност 1300–1371: архитектура (Грачаница), скулптура (Дечани), фрескосликарство (Старо Нагоричано, Дечани). Иконе и минијатуре. Српска уметност (1371–1459): архитектура (Раваница), рељефна декорација и полихромија у обради фасаде (Каленић), фрескосликарство (Манасија). У оквиру овог предмета ученици упознају и српска културна добра уписана на Унескову Листу светске баштине (културно-историјски регион Старог Раса и Сопоћана, Студеница, Виоки Дечани, Пећка патријаршија, Грачаница и Богородица Љевишка) и на Унескову Листу памћења света (Архив Николе Тесле и Мирослављево јеванђеље). У оквиру Музичке културе предвиђено је слушање вокално-инструменталне музике: *Литургија* (делови)-К. Станковић; *Литургија* (делови)-Ј. Маринковић. Обавезна композиција за певање и слушање у свим разредима је *Химна светом Сави*. У оквиру слободних активности, током посете отаџбини препоручује се обилазак културно-историјских споменика (наводе се, између осталог и Музеј Српске православне цркве

у Београду и храм Светог Саве на Врачару). У дидактичко-методичком упутству стоји да садржаје наставног програма треба што више интегрисати и обрађивати уз корелацију са другим предметима.

6.0. Генерални проблем српских наставних планова и програма је што их пише група експерата без удела наставника-практичара. Уз то, чини се да се многи наставни садржаји само преписују из старих наставних планова и програма, без утицаја савремених образовних токова. Садашњи програм нема интердисциплинарност, нити су програмски садржаји међусобно повезани. Тај проблем постоји у настави српског језика и књижевности, али и у настави других предмета.

Република Српска и Црна Гора имају деветогодишње основно образовање, за разлику од Србије где основно образовање траје осам година. Наставни план и програм Републике Српске само у 8. разреду основне школе има садржај из српске средњовековне књижевности, тј. избор из Савиних списа. Таква позиција српске средњовековне књижевности условљена је прилагођавањем школских планова Босни и Херцеговини, тј. заједничким језгрима. Гимназијски наставни планови и програми Србије и Републике Српске веома су слични. У гимназији су исти следећи садржаји: Свети Сава *Житије светог Симеона* (Болест и смрт св. Симеона), Константин Филозоф *Житије десјоѿа Стефана Лазаревића* (о смрти Краљевића Марка; о Косовској бици), Јефимија *Похвала кнезу Лазару*, деспот Стефан Лазаревић *Слово љубве*. Значајна је разлика у избору Доментијановог житија о Светом Сави у Републици Српској, у односу на Теодосијево које се у Србији проучава и у основној школи и у гимназији. Силуаново *Слово о свјетом Сави* налази се у програму за 1. разред гимназије Републике Српске, али и у допунском избору за 7. разред основне школе у читанци ЗУНС-а. Једино у наставном плану и програму за гимназију Републике Српске скреће се пажња на политички аспект средњовековне биографије.

Наставни план и програм за основну школу Црне Горе нема ни реч о српском језику, самим тим ни дела из српске средњовековне књижевности, штавише, нема помена ни о Светом Сави. Историја језика је неистинито представљена кроз постанак старословенског језика, појаву зетске редакције старословенског језика, да би се преко Вуковог рада на реформи српског језика дошло до данашњег црногорског језика. У црногорским гимназијама, канонски текст из средњовековне књижевности је *Лейоѿис ѿоѿа Дукљанина* (Владимир и Косара). У изборном програму су одломак из *Тесѿаменѿа* (Писмо жени) Ђурђа Црнојевића и *Оѿѿисаније богољубно* Јелене Балшић. Нејасно је како ученик може да уочи разлику између духовних текстова (хагиографије, похвале, апокрифа) и световних (биографија) када тих текстова нема у програму. Летопис је такође у оперативном задатку, али не и у садржају.

Наставни план и програм за дијаспору, предвиђен је за допунску школу, коју похађају српски ђаци мимо редовног школовања. Стога је садржај уопштен и информативан, сведен на три предмета (Српски језик, Моја отаџбина Србија, Основи културе српског народа), али се инсистира на интегративном приступу.

Библијски садржај, важан чинилац српске средњовековне књижевности, има различит обим и приступ у истраживаним програмима. Наставни планови и програми за гимназије у Србији и у Републици Српској и овде се садржајно поклапају: из Старог завета *Легенда о јошоју*, из Новог завета *Јеванђеље по Матеју* и то *Беседа на Гори*, као и *Страдање и васкрсење Христово*. У Републици Српској, поред Библије, у садржају програма су и Талмуд и Куран, али без издвојених текстова; Библија се тумачи и као историјско и као уметничко дело. У црногорским гимназијама Библија се помиње само у поређењу са Кураном, где ученици уочавају стил, структуру, алегоријска значења и мотиве религиозних текстова. Библијски садржај не постоји у плану и програму за дијаспору, као ни у осталим истраживаним наставним плановима и програмима за основну школу.

Принцип избора текстова у истраживаним програмима почива на начелу егземпларности (не обрађују се сви писци него типични представници епохе), осим у наставном плану и програму Црне Горе где су нарушени и основни научни принципи. Принцип корелације међу сродним садржајима, боље се уочава у наставним плановима и програмима Републике Српске и Црне Горе, него у Србији. Корелација је најчешћа са наставом историје, географије, ликовне и музичке културе. Указивање на корелацију наставе српске средњовековне књижевности са верском наставом, не постоји ни у једном истраживаном програму.

Дидактичко-методичка упутства истраживаних програма су уопштена. Карактеристично за дидактичко-методичка упутства Црне Горе и Републике Српске (нарочито за гимназију) је да су оријентисана на исходе, тј. да наставник зна шта ученик треба да зна и уме. У Републици Српској наставнику остаје да осмисли облике, методе, средства и стратегије учења који ће довести до жељеног исхода, а потом и да креира начин процене и критеријум за постигнућа ученика. Наставни план и програм Црне Горе садржи и критеријум (стандарде знања) и упутства за проверавање и оцењивање ученика. У Србији су образовни стандарди формулисани (до сада само за основну школу) исказима шта ученик треба да зна и уме на одређеном нивоу, а наставник има *слободу* да осмисли како да дође до тога. Значи, наставник треба да унесе образовне стандарде у годишње и месечне (оперативне) планове, да их укључи у дневне припреме за наставу, као и да креира критеријум и средство за оцењивање у школској 2011/2012. години. Наставник може делимично надоместити недостатке наставних

планова и програма, као и мане удбеника, тј. читанки. Наставници у Србији, дијаспори и у Републици Српској имају ту могућност, али не и наставници у Црној Гори. Током последњих десет година, у црногорским школама говорен је и учен прво српски језик, затим матерњи, и на крају црногорски језик. У складу са тим мењани су и садржаји наставе књижевности. Законска регулатива је спутала рад наставника у Црној Гори већ са наставним планом и програмом и тако нарушила њихов професионални интегритет. Све док српски језик нема одговарајући службени положај у Црној Гори, неће бити ни промена у настави језика и књижевности. За одговарајуће наставне планове и програма потребна је дугорочна визија образовања и друштвени систем без већих ломова.

Проблем наставе српске средњовековне књижевности можда није толико у садржају наставних планова и програма, колико у томе што нема хоризонталне и вертикалне кохеренције са сличним наставним садржајима из историје, веронауке, музичког и ликовног васпитања. Димитрије Богдановић истиче да „у школи треба упознати оне ауторе и дела који стварају или обележавају епоху”. (Богдановић, Д. 1984:139) Главни циљ наставе српске средњовековне књижевности, је „успостављање историјске везе – а то значи, пре свега, историјске свести - младих генерација са средњовековном културом српског народа као специфичним остварењем византијско-европске и уопште европске цивилизације. “(Богдановић, Д. 1984:136) Корен српског бића је у средњем веку. Упознајући духовни простор српске средњовековне књижевности, ученици се оплемењују и развијају сопствену националну свест.

Извори

Наставни планови и програми Србије <http://www.mpn.gov.rs/sajt/page.php?page=200>

Наставни планови и програми Републике Српске <http://www.rpz-rs.org/21/rpz-rs/NPP/OS>

<http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/Documents/NASTAVNI%20PROGRAM%20ZA%20PRVI%20RAZRED%20GIMNAZIJE.pdf>

Правилник о остваривању образовно-васпитног рада у иностранству <http://www.mpn.gov.rs/propisi/propis.php?id=128>

Наставни предмет Црногорски језик и књижевност, група аутора Газивода Наташа, Милић Тамара, Чогуровић Радоњић Горан, Мустафић Суљо и Сабљић Јаков, Радоман Александар, Орландић Сања,

Копривица Драган, Томич Лидија, 2011, <http://www.zzs.gov.me/naslovna/programi/osnovno> <http://www.zzs.gov.me/naslovna/programi/gimnazija/>

Просветни преглед од 1950. до данас

Бајић, Љиљана и Мркаљ, Зона (2010): Читанка за основну школу за 8. разред, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства

Несторовић, Зорица и Грушановић, Златко (2010): Српски језик 8, читанка Речи мудрости, Београд, Klett

Наташа Станковић-Шошо (2010): Српски језик 8, читанка Уметност речи, Београд, Логос

Николић, Љиљана и Милић, Босиљка (2004): Читанка са књижевнотеоријским појмовима за 1. разред средње школе, Београд, ЗУНС

Цитирана литература

Богдановић, Димитрије (1984): *Настава старије српске књижевности*, Како предавати књижевност, теоријске основе наставе, приредио Александар Јовановић, Београд, ЗУНС

Богдановић, Димитрије (1980): *Историја старије српске књижевности*, Београд, СКЗ

Богдановић, Димитрије (1997): *Студије из српске средњовековне књижевности*, Београд, СКЗ

Elizabeta M. Karalić

SERBIAN MEDIEVAL LITERATURE IN THE CURRICULA IN SERBIA, SERBIAN REPUBLIC, MONTENEGRO AND DIASPORA

Summary

The analysis of the current curriculum showed neglect of the relevant Serbian medieval literature. It seems that many educational facilities are copied from the old curriculum, without the influence of modern educational trends. The thematic content of the curriculum is linked to Stefan Nemanja, Saint Sava, Prince Lazar and the Battle of Kosovo, and is the most common parallel with teaching history. The current program is not interdisciplinary and the curricula are not linked. This problem exists in the Serbian language and literature, but also in the teaching of other subjects.

Comparing the curricula in Serbia, Serbian Republic, Montenegro and Diaspora, we have concluded that the principle of text selection studied in programs are based on the principle exemplar (where the typical representatives of the epoch are processed), except in the curriculum of Montenegro where the basic scientific principles are violated. The curriculum of Serbian only in 8th grade contains the excerpts from Serbian medieval literature, i.e. selection from the writings of Sava. High school curricula of Serbian in Serbian Republic are very similar. In high school the same writers and works are taught: The Life of Saint Simeon Saint Sava (St. Simeon illness and death), Life of Despot Stefan Lazarević Constantine the Philosopher (on the death of Prince Marko, the Battle of Kosovo), Jefimija Praise to Prince Lazar, Despot Stefan Lazarević Word of Love. There is a significant difference in the lives of St. Sava of the Domentian choice in Serbian Republic, Theodosius compared to that in Serbia and studied in grade school and in high school. Siluan Letter of Saint Sava is located in the first class in the Serbian Republic high school class, but also in the by-elections for the 7th grade in a Workbook ZUNS. Only in the curriculum for high school in Serbian Republic, special attention is paid to the political aspect of medieval biographies. In the curriculum for elementary schools in Montenegro there is no word about the Serbian language, and therefore no place for Serbian medieval literature, moreover, there is no mention of Saint Sava. The history of language is falsely represented by the origin of the Old Church Slavonic language, the appearance of Zeta redaction of Old Church Slavonic that through the work of Vuk's reforms of the Serbian language came to the Montenegrin language. The Montenegrin gymnasiums give an insight on a canonical text in medieval literature, the Priest of Duklja Chronicle (Vladimir and Kosara). The election program includes the passage from the Testament (Letter to his wife) and Djurdja Crnojevića Otpisanije superstitious Jelena Balsic. The Diaspora curriculum generalized didactic content recommendation that the curriculum should be more integrated and processed by correlation with other subjects, but it does not include Serbian medieval literature.

Key words: Serbian medieval literature, current Serbian curricula, Serbian Republic, Montenegro and diaspora

